

SZÉKELY GYÖRGY

Csehek és magyarok a 10–11. században

Fontos, de egyben kényes kérdés a törzsek integrációja, a törzsekből néppé fejlődés. Ez a folyamat ugyanis nem egyenes vonalban, töretlenül haladt előre, hanem különböző vezető (névadó) törzsekkel, csatlakozásokkal és kiválásokkal. Közbeeső, már külön névvel rendelkező nagyobb csoportok (a Nyugat szemében *gentes*) alkották a közép-európai térség későbbi etnikai tagozódásának kiindulópontját. A 10. század végi és a 11. század eleji nyugati történeti kútfők azonban már a népeket ismerik. Thietmar Szvatopluk uralmi területét Marierun néven adja meg. Regino prümi apát a morva fejedelemnek a morva szlávok királya címet adja (*rex Marahensium Sclavorum*). 903-ban bukkannak fel a *Boemanni*, egy 903–906. évi vámjegyzék a két résznépet örökíti meg, amikor a cseh szlávokról, illetve a morvák piacáról ír (*Sclavi de Boemannis; mercatus Marahorum*). Pedig akkor még léteztek a cseh törzsek. Hosszú ideig ezután az emlékezet mélyén lappangtak, de váratlan okból a felszínre törtek ezeknek a törzseknek a nevei, amikor leírásra került Adalbert főpapi területének kiterjedése, amit érvül rögzített 1086-ban Jaromír, II. Vratiszlav herceg testvére, papi nevén Gebhard, hogy a maga egyházmegyéjének határait az akkorinál sokkal tágasabban igazolhassa. Így kerülnek említésre a *Dedosize* az Odera folyó déli partján, a *Milčané* a cseh–szász határon, a *Pobarane* a Bober vidékén, a *Zlasane* Sziléziában, a *Trebouane* Legnica-Liegnitz körül, végül a Kárpátok északi szegélyén két horvát törzs (*Chrouati et alteri Chrovati*). Egy héber nyelven írt forrás, a 10. századi Yosippon (Yosifon) már törzscsoportosulásokat ismert: Morava, Karvati, Sorbin, Lučoanin, Lwwmn (= Ljachin?), Krakar, Bojmin. Ez igazolja a nyugati látásmódot a cseh és morva, az egyházi hagyományt az északi horvát, továbbá kiegészíti a szorb és a lengyel integrációk említésével. A krónikáiró Prágai Cosmas még több cseh törzset (*tribus*) sorol fel, ezeket a mitikus előidőkbe helyezi. A Mělnik körüli Pšovane még a Ludmila-legendában is szerepelnek. Hogy ezek a törzsek valóban léteztek, azt igazolja a történeti adat, miszerint 845-ben Regensburgban 14 cseh törzsfő kereszteltette meg magát. A *Dúdlebi* törzsbeliek említésre kerülnek még, mint akik a Slavnik-dinasztia alattvalói 995-ig. A héber forráshoz képest további integrációt érzékeltet Ibrahim ibn Jakub, aki a 965 körüli szláv csoportosulásokat már négy szláv fejedelem alá helyezi, kiemelve közülük Briszlav (vagy Bujiszlav) személyét, aki Fraga, Bwima (vagy Bújina) és Krakw fejedelme. A többféleképpen

olvasható arab nevekből bizton kiderül, hogy ez Boleszláv cseh fejedelem, aki Prága és Krakkó felett uralkodott.

Az arab nyelvű földrajzi-történeti irodalomból jól ismert, hogy Prágának a 10. század közepén már kiemelkedő politikai és gazdasági szerepe volt. Már Maszúdi, a 957-ben Ó-Kairóban meghalt utazó és történész említi Prágát, ahová egy szláv királyt (ami esetleg országot jelent) lokalizál, akihez legközelebb a türkök országa fekszik. Ezekben természetesen a magyar szomszédot kell látnunk, mint első adatot a cseh–magyar kapcsolatra.

Jóval többet tudunk meg Ibrahim ibn Jakubtól, aki II. Al-Hakam követségével fordult meg e tájon, 965–966-ban, I. Ottó császárhoz utazva. Ez a mór-zsidó kereskedő és diplomata a cseh rezidenciavárost a „fehér, kőből való Prága” néven jelöli. (Forrásértékét növeli, hogy a Pireneusi-félszigeten és a beutazott nyugati területeken látott jelentős városokat.) Híradása szerint Csehország „a legjobb az Észak országai közt és élelmiszerekben a leggazdagabb”.

A tortosai Ibrahim ibn Jakub útijelentését értékesnek tarthatta Abú Obaid Al-Bakri és belefoglalta földrajzi kéziratába. Amit Ibrahim „Fraga”-ban látott, mélyen megragadta, emiatt adott részletes leírást: „Prága városa kőből és mészből épült, a szláv föld legnagyobb kereskedelmi helye. Oroszok és szlávok jönnek oda áruikkal Krakkó városából, és jönnek muzulmánok, zsidók és türkök (= magyarok!) árukkal és bizánci mitkálokkal (= pénzermék vagy ezüst kereskedelmi súlyok) a türk (= magyar!) területéről és vesznek érte rabszolgákat, hódprémet (vagy ónt?) és más szőrmét. Egy ezüstpénzért eladnak nekik olyan sok búzát, hogy az egy ember számára egy hónapig elegendő, és eladnak náluk egy ezüstpénzért árpát annyit, ami 40 éjszakára takarmány egy hátasállatnak, és eladnak náluk 10 baromfit egy ezüstpénzért. Prága városában készítenek nyergeket, kantárokat és vastag pajszokat, amelyeneket országukban használnak. Készítenek továbbá Csehországban vékony, lazán szőtt kendőcskéket, mint a háló, amelyek semmire sem használhatók. Ezek ára náluk értékálló: 10 kendő egy ezüstpénzért. Ők ezzel kereskednek és számolnak el egymás között. Ebből egész ládákat birtokolnak. Ez az ő vagyonuk, és a legdrágább dolgokat vásárolnak érte: búzát, rabszolgákat, lovakat, aranyat, ezüstöt és minden dolgot.” A kordovai kalifátusból való kereskedőnek ezek a kendőcskéek egzotikusnak tűntek. Fellelkesült sorait azonban régészeti ásatások igazolják: a prágai várhegy védősáncainak faépítménye és a város fahídjai 10. századi maradványok. Az utazó jól tudta, hogy ott egy bizonyos Bujszlav (Boleszláv) uralkodik és, hogy annak országa Prágától Krakkóig terjed és határos az etrak (= a magyarok!) országával.

A következő évtizedből sokasodnak az egyház- és politikatörténeti adatok. Az uralkodó Boleszláv nővére, Mlada Rómába utazott, hogy elérje egy prágai püspökség alapítását. Kérésére XIII. János pápa engedélyt adott prágai főpapi székre. Csakhogy nem lehetett a regensburgi püspököt és a császárt sem megkezdni. A döntő elhatározás ugyan talán már a 973. évi nagy udvari gyűlésen megszületett Quedlinburgban, de püspököt csak 976-ban szenteltek fel. Közép-európai jelentőségre azonban csak a második prágai püspök, Adalbert emelkedett.

Az udvari gyűlésen találkozott a cseh herceg kísérete a magyar törzsek küldöttével. A magyarok itt hallhattak a német–cseh kapcsolatokról. Az bizonyos, hogy Nagy Ottó számára a quedlinburgi összejövetel nagy siker volt, ahová sok nép küldte el képviselőit. A Nagyobb Altaichi Évkönyvek megfogalmazása szerint 973. március 23-án a húsvéti ünnepekre jöttek el Ottó, a nagyobb császár és fia, a szintén császár Ottó a császárnékkal. Megjelentek a görögök és a beneventoiak követei ajándékokkal. A magyarokat 12, a bolgárokat 2 fő személy képviselte. Harold herceg is elküldte követeit, ami azt jelenti, hogy alávetette magát a császárnak, noha korábban ennek ellenkezőjét hitték. Figyelemre méltó, hogy az államokat követek, a törzseket főemberek képviselték. Az a krónikás, aki mindig a szász partikuláris érdekeket képviselte, Merseburgi Thietmar viszont azt írta, hogy Ottó császár Quedlinburgba vonult a húsvéti ünnepet Isten dicsőítésével és emberi örömmel eltölteni. Ide jöttek a császár rendelkezése alapján Miseco és Bolizlaw hercegek, és a görögök, beneventoiak, magyarok, bolgárok, dánok, szlávok követei, és az összes nagyok az egész királyságból. Minden ügyet békésen elsimítottak, gazdag adományokkal megajándékozva, derűs kedéllyel tértek haza. Csak Mieszko lengyel fejedelem és II. Boleszláv cseh herceg (972–999), aki utóbb Jámbor melléknevet kapott, vannak ebben a kútfőben név szerint megemlítve. A cseh herceg a prágai püspökség alapítását akarta elérni. A magyar és a bolgár követek a déli és az északi csoportok közt vannak említve.

A törzsszövetségből állammá fejlődés egyik jele a pénzverés, a népek közti érintkezés jele a pénzforgalom. A cseheknek már a 10. században volt hercegi pénzverése. Már I. Boleszláv képviselve van érmegyűjteményekben. Az 1125-ben meghalt Cosmas krónikaszerző olyan szavakat ad a haldokló II. Boleszláv szájába, amelyekkel ő nyomatékosan intette utódait, nehogy a pénz nemesfémtartalmát csökkentsék. Morvaországban 96 olyan sírt tártak fel, amelyekben a halottat érmével temették el 950 és 1200 közt, ebből 36% magyar királyi pénz, ennek háromnegyede 1035–1085 közötti. Nemcsak olyan pénzeket temettek el, amelyek már nem voltak forgalomban. A legrégebbiek Morvaország 6 temetkezési helyén Szent István király 12 dénára. Ezek a pénzek külkereskedelem útján kerülhettek oda, pl. rabszolgákért. Bretiszlav herceg lengyel hadifoglyait adta el Magyarországra. Szent István érméit lelték a közép-morvaországi Nēmčice földjében, ahol több mint ezer magyar dénár volt egy helyen. Ezek miatt sem hihetünk Prágai Cosmas és Neplacho dicsekvő információinak, akik szerint Bretiszlav 1030-ban győztesen hatolt Esztergomig. Már 1938-ban így látta Gombos F. Albin is. Lengyel (sziléziai) források írnak a korabeli Magyar- és Csehország jó viszonyáról. Az 1113-ig híreket adó Lengyelek Krónikái, utalva a cseh–lengyel ellenségeskedésekre, írja: Szent István „kormányozta Magyarországot, aki a csehekkel békét és barátságot tartott fenn”. A Lengyelország fejedelmének Krónikájában olvasható, hogy Szent István király „békében élt a csehekkel”.

Fontos további területe a cseh–magyar érintkezéseknek a keresztény egyház kialakulása. Ezzel magyarázhatjuk cseh vértanúk – Vencel és Adalbert – tisztele-

tének kiterjedt magyarországi ápolását. Amikor a német király 929–930-ban uralmát ki akarta terjeszteni, Vencel Csehországa kénytelen volt magát I. Henriknek alávetni. Ezzel viszály kezdődött a cseh hercegi családon belül, amelynek során Boleszláv megölette testvérét, Vencelt 935. szeptember 28-án Stará Boleslav várában. Majd ugyanez a Boleszláv indított kampányt a vértanú kanonizációja érdekében, ezért rendelte el Vencel földi maradványainak ünnepélyes átvitelét Prágába. Ekkor már a császárság is érdekelt volt a szentté avatásban, így bízta meg II. Ottó császár Gumpold mantovai püspököt egy Vencel-legenda írásával.

Adalbert legendái mutatják, hogy élénk kapcsolatai voltak a magyar udvarral első püspökségének ideje alatt. A Slavnik-családból való Adalbert 989-ben elhagyta Csehországot s Rómában kolostorba húzódott vissza, amelynek csendjében a szemlélődésnek (*vita contemplativa*) adhatta át magát. 992-ben azonban visszatért Prágába, ám ezt a hivatali szakaszát lezárja a Premiszlidák és a Slavnikidák ellenségeskedése, amely 995-ben az utóbbiak lemészárlásába torkollott. Adalbertnek megadatott, hogy nem ekkor, hanem mint a pogányok közti térítő szenvedhetett vértanúhalált. III. Ottó császár zarándokútja Adalbert vértanú temetkezési helyére, Gnieznoba vezetett. Lengyelország és Magyarország királyi koronát és érsekséget kapott, Csehország viszont üres kézzel szorult a birodalmi határok mögé. A magyar egyházi névadásban különösen jelentős az Adalbert-kultusz. Az esztergomi várban álló székesegyház kezdettől a vértanú nevére volt szentelve (*pius patronus Ecclesiae Strigoniensis*). A győri székeskáptalan is Szent Adalbertet választotta védőszentnek. A Szelepchényi-kódex evangelistariumában és a Hahóti kódex sacramentariumában Szent Adalbert tisztelete mellett annak a Szent Eleknek (Alexius) is helyet adtak, akinek nevét viselő római Aventinus-hegyi kolostorban Adalbert egy ideig tartózkodott. A Pray-kódexben kétszer szerepel Adalbert, egyszer az ő átvitele, egyszer Vencel herceg és vértanú ünnepe. Tiszteletük sokáig és messze volna követhető a középkori Magyarországon.

Pedig ezt a kultuszt megzavarhatta volna a pápa–császár küzdelem. IV. Henrik császár egy oklevele foglalja magába Gebhard (Jaromír) prágai püspök panaszát egyházmegyéje területi megnyirbálása miatt, holott egykor Benedek pápa és I. Ottó császár ezt egész Csehország és Morvaország számára alapította. Csehország fejedelmei következetesen császárbarát politikát folytattak és emiatt II. Vratiszlav herceg (1061–1092) hűségének viszonzásaként kapta személyére nézve a királyi címet. A trieri érsek koronázta meg 1086-ban Prágában. Szent László magyar király, III. Viktor pápa híve azonban Benno meissenai püspök közvetítésével elvonta a cseh uralkodót III. Kelemen ellenpápa táborából. Az Anjou-legendarium a Szent László-legenda 17. jelenetében ábrázolja a két uralkodó békecsókját. Magyar püspökök pedig fenntartottak kapcsolatot császárhűségük miatt kiközösített német és cseh püspökökkel. Ilyen politikai viszonyok közepette utazott Gebhard püspök Prágából Magyarországon át, ahol Esztergomban elhunyt. Szinte jelképes, hogy Adalbert nevét viselő egyházban ért véget élete.

GYÖRGY SZÉKELY
CZECHS AND HUNGARIANS IN THE TENTH
AND ELEVENTH CENTURIES

Tribal integration and the development of tribes into peoples did not proceed in a direct manner and without interruption. Instead there was a gradual emergence of leading (name-giving) tribes and the arrival and departure of groups. Larger intermediate groups with their own names – regarded in the West as *gentes* – constituted the outline of the later ethnic composition of central Europe. The Boemanni arrived on the scene in 903. The chronicler Comas of Prague lists several Czech tribes (*tribus*), but places them in the mystical depths of pre-history. Indicating a higher level of integration, Ibrahim-Ibn-Jakub places the Slav groups of around 965 under the rule of four Slav princes. He emphasises the importance of Bojeslav, Prince of Faraga, Boiema and Karako. Ibrahim-Ibn-Jakub describes Prague as being built from stone and lime and as the greatest place of commerce in the Slav lands. Russians and Slavs came to the town with their goods from the town of Cracow, and Muslims, Jews and Turks (Hungarians!) came there with goods and Byzantine mitcals from Turkish (Hungarian!) territory. There was an opportunity for political contact between Czechs and Hungarians when many peoples sent their envoys to Otto the Great's gathering at Quedlinburg. The emissaries of the Greeks and the Beneventos came with their presents. Twelve representatives were sent by the Hungarians and two representatives by the Bulgarians. A sign that an alliance of tribes was developing into a state was the minting of coins. Transactions in their own money represented a higher level of contact between peoples. The Czechs had their own royal mint as early as the tenth century. Boleslav I is represented in coin collections. The Hungarians were the next to mint coins. In Moravia, where the dead were still being buried with coins, 12 dinars of King Stephen of Hungary have been found at six burial sites. These coins must have been brought into Moravia in the course of foreign trade, for example as payment for slaves. A further important point of contact between Czechs and Hungarians was the relationship between the developing Christian churches. The intensity of the relationship may be explained by the popularity in Hungary of the cult of St. Wenceslas and St. Adalbert, the two great Czech martyrs. The cult was widely fostered in dedications and liturgical rites for several centuries. These relationships remained unbroken at the time of the war of the popes and the emperors, even though the rulers of the two countries belonged to different camps. An indication of this is the good relationship enjoyed by Vratislav II (titular king of the Czechs) and King László of Hungary. Senior Hungarian priests also maintained relations with Czech bishops. For instance, Bishop Gebhard travelled from Prague through Hungary, where he died in Esztergom.

